

YOL TÜRKÜLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

A Review on Road Songs

Hamiye DURAN*

Özet

Türküler, Türk halkının ürettiği, ortak düşünce, duygu ve hayalleri ifade eden ve ezgi eşliğinde söylenen şairlerdir. Kökeni Orta Asya'ya dayanan ve Anadolu'da gelişip zenginleşen Türk halk müziği, zengin ezgileri, çok çeşitli biçimleri, ritim ve ifade imkânlarıyla dîn olduğu gibi bugün de halk kültürünün canlı, etkili, güçlü bir parçasıdır.

Türkülerde aşk, tabiat ve toplumla ilgili her türlü konu, yiğitlik, hasret, gurbet ve ölüm gibi çeşitli temalar ezgi ile birleşerek Türk halkının haykırırları olarak karşımıza çıkar.

Bu yazıda konuları, ezgileri, biçimleri bakımından çeşitli şekillerde tasnif edilen türkülerden, "yol türküleri" üzerinde durulacaktır.

Ezgileri bakımından "usulsüzler (uzun havalar)" içinde yer alan yol türkülerinde -konuları bakımından çok çeşitli olmakla birlikte- hasret ve gurbet ana tema olarak karşımıza çıkar. Askerlik, seferberlik, iş bulmak için sıldan ayrılma, çok dokunaklı bir dille ifadesini bulur. Kış, kar, dağlar en büyük engellerdir. Umutlar turnalara bağlanır. Kısaca Anadolu insanı bitmek tükenmek bilmeyen yollara "yol türküleri"ne tutunarak yol alır.

Anahtar kelimeler: Türkü, hava, yol türküsü.

Abstract

Poems produced by Turkish society and the expression of collective feelings and thought are called as "folk song" (türkü). Turkish folk music which extends to Middle Asia by origin and developed in Anatolia explains the live, effective, strong folk culture by its melody, different forms, rhythm and expression.

Different themes like love, nature, all things about society, bravery, longing, foreign land, death are seen as the scream of Turkish society by uniting with melody.

"Road folk songs" will be studied in point of its topic, melody and form in this paper.

*Longing and foreign land are the most common themes used in road folk songs which is placed in the **unmethodical** (usulsüz-uzun hava) according to melody. The military profession, mobilization, leaving from hometown for finding a job are placed dramatically. Winter, snow and mountains are the biggest difficulty. Hopes are connected to cranes. Briefly, Anatolian people go to the long ways with road folk songs.*

The theme of this paper is an evaluation on the melody and themes of road folk songs.

Key words: Song, melody, folk song.

* Yrd. Doç. Dr. Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi.

Türk halkının en çok üretilip tükettiği, ortak düşünce, duygu, estetik ve hayalleri ifade eden “*Türk*” kelimesinin sonuna nisbet *î*'sinin getirilmesi suretiyle oluşmuş, ezgi eşliğinde söylenen manzumelere “türkü” denilmektedir.

Türk dünyası ve kültürü için son derece önemli belgeler olan türküler, insanımızın aşklarını, tutkularını, sevinçlerini, acılarını, düşüncelerini tarihî ve coğrafi bir perspektif içinde dile getirir.

Kökleri sözlü geleneğin ortaya çıktığı ilk dönemlere kadar uzanan ve diğer coğrafyalarda olduğu gibi Anadolu'da da gelişip zenginleşen Türk halk müziği, zengin ezgileri, çok çeşitli biçimleri, ritim ve ifade imkânlarıyla bugün canlı, etkili, güçlü bir geleneği de bünyesinde barındırmaktadır. Türkü, halkımız için İslamiyet öncesinde şölen, yağ ve sığır törenlerinde, şiirle müziğin birlikte icrasından ortaya çıkan ve bugüne kadar yaşatılan bir ifade şekli olmuştur. Yani türkü, ozanların kopuz eşliğinde çalıp söyledikleri törenlere dayanmaktadır (Aytaç, 2003: 337).

Türküleri paha biçilemez bir sanat eseri ve aynı zamanda birer dil ve üslup mucizesi olarak gören Güney, fikirlerini şöyle ifade eder. “*Gerçekte seslerle sözleri bir arada doğuran türkülerin kendilerine göre öyle bir havası var ki, içli mi dedin, içli; dokunaklı mı dedin, dokunaklı. Bu lirik ve titrek nağmeler, sade yüreğimizi bir müzik tadıyla ısıtarak, okşayarak tatlı tatlı titretmekle kalmıyor; bizi âdeta, kendi dar kabuğumuzdan taşıran bir zevk ve heyecanla büyüleyerek türkülerden örülmüş renkli, sihirli bir âleme götürüyor.*” (Güney 1959: 12).

Türküler, Türk milletinin heyecanını, duygu ve dileklerini, umutlarını, fikirlerini, hayata bakış açısını, acı ve tatlı hatıralarını, geçmişten günümüze yaşadıklarını, bununla birlikte tarihini, coğrafyasını, halka mal olmuş şahsiyetlerini, folklorunu kısaca maddî ve manevî bütün değerlerini yansıtır (Çetindağ 2005:XV / Yakıcı 2007: 31).

Anadolu'da ve Anadolu dışında Türk boylarında, türkü kelimesinin yerine farklı kelimeler kullanılmaktadır. Türkiye'nin sözlü geleneğinde, folklor ezgilerinin her çeşidi için en çok kullanılan terim “*türkü*”dür. Bölgelerle konulara bağlı özel durumlara ya da ezginin sözlerinin çeşidine göre, *türkü* kelimesi yerine *şarkı*, *deyiş*, *deme*, *hava*, *ağız* terimleri de kullanılır (Boratav 1966:299). *Mahnı*, *halk yırı*, *halık üni*, *eldik ır*, *yır*, *halk koşığı*, *halık cırı*, *halk aydımı*, *nahş*, *koça nahşisi* de diğer Türk boylarının türkü yerine kullandıkları terimlerden bazılarıdır (Kaya 2007: 741).

Türkülerin diğer bir önemi de besteleridir. Türk millî musikisinin bütün özellikleri, türkülerde yaşamaktadır. Türküler değerlendirilirken sadece sözleri değil ezgisi de göz önünde bulundurulmalıdır. Şiir ve

Yol Türküleri Üzerine Bir Değerlendirme

melodiden müteşekkil güçlü iki ana vasfı olan türkülerin değeri, dayandığı insanî duygulardan, hayat anlayışından ve ezginin tesirinden gelir.

Türküler çeşitli şekillerde tasnif edilmektedir. Hem sözlü gelenek ürünü olan Türk şiirinin ezgiden ayrılmaması hem de doğumdan ölüme kadar olan hayatın bütün cephelerini kapsamaması sebebiyle türkülerin tasnifinde çeşitli zorluklarla karşılaşmaktayız.

Genel olarak türküler;

1. Yapıları
2. Ezgileri
3. Konuları bakımından tasnif edilir.

P. N. Boratov, türkülerin tasnifi yapılırken konularının yanı sıra icra ortamlarını da göz önünde bulundurur (Boratov 1992:150).

Türkülerin tasnifinde yapı, ezgi, konu, icra ortamı ve yörelerinin de göz önüne alınması gerekmektedir.

Yol türküleri, yapılan sınıflandırmalarda ezgilerine göre yapılanlar içinde yer almaktadır. Ancak türkülerin icra ortamlarına göre de tasnif edilip yol türkülerinin bu başlık altında da ayrıca değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyoruz.

Genel olarak yol boyunca söylenen *türkü/ezgi* anlamına gelen *yol türküleri/havaları* tabirine yurdun hemen her bölgesinde tesadüf edilmektedir. Yol türküleri bu tasnif içinde ezgileri bakımından uzun havalar (usulsüzler) içinde değerlendirilmektedir (Aytaç 2003:370).

Türküler, ezgileri bakımından *uzun havalar* ve *kırık havalar* olmak üzere iki kısma ayrılır.

Uzun havalar, ölçü ve ritim bakımından serbest olmakla beraber, dizesi ve dizi içindeki seyri belli kalıplara bağlıdır. Yani söyleyen kişi belli üslup ve avaz çerçevesinde zevk ve isteğine göre nağmeyi uzatıp kısaltabilir.

Kırık havalar (usullüler) ise ölçü ve ritimleri belli olan parçalardır. Kırık havalar yörelerine göre şöyle adlandırılır. Ege bölgesi; *zeybek*, Marmara, Trakya, Giresun, Ordu; *karşılama*, Harput; *şıkıltım*, Isparta; *datdiri*, Konya; *oturak*, Trabzon, Rize, Hopa; *horon*, Urfa; *kırık hava...*(Özbek 1975: 67).

Yol havası tabiri özellikle Doğu Karadeniz’de yer alan Trabzon, Giresun, Rize gibi iller ve yörelerinde çok yaygın olan ve serbest ritimli (uzun hava) söylenen bir kalıp ezgiyi ifade eder.

Türküler daha ziyade ezgileri ile dikkat çekerler. Türkünün sözleri ise ezgiye ayrıca bir güzellik katar. Melodinin daha kolay anlaşılmasını sağlar. Bu bakımdan sözler ile ezgi arasında bir uyum vardır.

Yol havası, halk arasında “*yayla havası*” olarak da adlandırılır. Özellikle hayvancılıkla geçimlerini sağlayan halk, sıcak yaz aylarının 3-5

Hamiye DURAN

ayını yaylalarda geçirir. Bahar ayında yaylaya çıkan halk, sevinç ve coşkusu bu yol/yayla havaları ile ifade eder. Söze, kemeçe, tulum zurna, kaval gibi sazlar eşlik eder.

Konuları aşk, sevda ve tabiat olan bu yol türküleri, serbest ritimde ve yine çoğu zaman serbest vezinli güftelere dayalı ezgiler hâlinde seslendirilir. Yaylaya çıkış dışında özellikle gurbete gidişlerde “yola vurma” (yolcu etme) larda erkekler tarafından seslendirilir.

Bunun dışında kırık havalar içinde yer alan horonlarda da- düğün, nişan, asker uğurlama, dinî ve resmî bayramlar, erkek ve kadın toplantılarında -yol havalarına yer verilir. Horonlarda ezgiye söz eşlik eder. Horonların belli bir sırası vardır. Buna “horon faslı” denir. Şu şekilde sıralanır:

1. Horon kurma
2. Yol havası (sallama, sık sıra, kız horonu, atlama, iki ayak)
3. Seyrek horon vb.

Aşağıda metinleri verilen yol havaları da uzun hava olarak icra edilmektedir. Bu havalarda, sevda, yayla, dağlar, yollar, ayrılık gibi konuların işlendiğini görmekteyiz. Bu türkülerin sözlerine *of*, *aman*, *ey* gibi ünlemeler de eşlik etmektedir.

*Akşam oldu yine bastı kareler
Çiğirimde göz göz oldu yareler of
Misafir olmaz mı تنها dereler
Sargı da tutmaz yarelerim var benim*

*Aşarısak da karlı dağlar aşarız
Düşerisek de tozlu yola düşeriz of*

*Çekerisek de güzel kahrı çekeriz
Çirkinlerin kahrı güçtür çekilmez of (Burdur-Denizli)
(Mustafa Özgül 1996:65)*

*Bu yıl yaylalar kardur
Çoban çadırı kaldır
Ben ağlamazdım ama
Beni ağlatan vardır*

*Yaylalar serin olur
Suyu kuvvetli olur
Allah'ın emri ile*

Yol Türküleri Üzerine Bir Değerlendirme

Âşıklar dertli olur (Rize-Hemşin) TRT repertuarı No.155

*Gidemiyom yaylaya
Yaylaya yaylamaya
İki seneden beri
Düştüm kara sevdaya oy dağlar (Trabzon) TRT repertuarı
No:406*

*Ah..
Yine de geldi yaz başları
Garip dağlar oy oy dağlar oy
Açtı gomar yapracukları yaylalara dağlara ey ey
He he oh oh güzelim ey dağlar ey*

*Ah..
Yine de geldi sevduceğim aklıma
Garip dağlar oy oy dağlar oy
Geçmeyi de yine sensiz bu yaylanın yolları ey ey
He he oh oh güzelim ey dağlar ey (Trabzon) TRT repertuarı
No: 510*

Yol havaları yaylaya çıkış dışında özellikle Doğu Karadeniz, Hemşin, Pazar, Rize, Trabzon, Giresun, Muğla, Kemaliye gibi yörelerde askere yollamada, evlenme törenlerinde gelin alındıktan sonra da çalınır.

*“Yine şafak söktü sunam uyanmaz
Çağırırım sunam sesim duyulmaz
Uyan sunam uyan derin uykudan”
...
“Şu dünyada üç şey vardır sevilir
Biri ana biri baba yar da var yar da var”,*

veya gelin evden alındıktan sonra:

*“Köprüden geçti gelin
Saç bağın düştü gelin
Eğlen ki bende gelem
Yüreğim şişti gelin”*

gibi yol havaları çalınır.

Ezgileri bakımında kırık hava ve daha çok uzun havalar içinde yer alan yol türkülerinde ağırlıklı olarak gurbet, özlem, hasret, ayrılık gibi temalar işlenmektedir. Yol türkülerinde, askerlik, seferberlik, iş bulma, hapse düşme vb. sebeplerle sıladan ayrılış, çok dokunaklı bir dille ifadesini bulur. Ezgisi ne olursa olsun yol temalı türküler, Türk ruhunun derinliklerine nüfuz etmiştir.

Türkçe Sözlük'te *yol* kelimesinin pek çok anlamı vardır. Bunların bazısı şöyledir: 1.Karada, havada, suda bir yerden bir yere gitmek için aşılan uzaklık. 2.Yerleşim alanlarını bağlamak için açılmış ulaşım şeridi. 3.Bir amaca ulaşmak için başvuru yöntem, çare. 4.Davranış, tutum. 5.Usul, tarz. 6.Yol, erkân: davranış kuralları, töre... vs.

Erkân, töre anlamına gelen yol özellikle Bektaşî ve Alevî müziğinde çok işlenmiştir. Bu husus, başka bir çalışmanın konusu üzere çalışma dışında bırakılmıştır.

Alkan, “*Yol kelimesi, bize kendi ölçüleriyle gelir; ezelle ebedi, Çin ü Maçini, uzak diyarları, şehirleri, iklimler ve gurbetleri birbirine bağlarken dere tepe düz/ altı ay bir güz giden, köprülerin sırtında uçurum ve nehirleri bir sıçrayışta geçen, dağ yamaçlarında sancılanır gibi kıvranarak geçmeye menfez arayan, vadi tabanlarında munis akarsulara refakat eden, bozkır düzlüklerinde biteviye bir türkü tutturarak dalgınlaşan, yolcularını yeryüzünün insansız tenhalıklarından aşırırken ezeli yalnızlarını hatırlatan ama hep çok uzun miktarlar çağrıştıran bir güzergâhtır.*” der (Alkan, 1999: 18).

Yol ve yolla ilgili kavramlar türkülerimizde çok geçmektedir. TRT repertuarındaki türkülerde (4350) *yol, uzun ince bir yol, taşlı(k) yol, su yolu, işleyen yollar, uzun urgan yol, tozlu yol, meşeli yol, dik yol, daracık yol, egrem bügrem yol, dumanlı yol, dolambaç yol, dağ yolu, yayla yolu, yeni yol, düz yol, uzun yollar, dağdan inen yollar, bölük bölük yol, sılanın yolu, gurbetin yolu ve Sille'nin yolu, Bayburt'un yolu, Konya'nın yolu* gibi ifadelerde çokça geçmektedir. Yol, bazı türkülerde sadece kafiyeyi sağlamak üzere kullanılırken çoğunda dekoruna uygun dokusuyla birlikte yer alır. Ufka kadar uzanan tabîî, sakin ve hareketsiz bir dokunun içinden geçen bu yollar bazen yaya bazen atlı bazen de araba ve trenle kat edilir.

*Adalardan çıktım yayan
Gardaş atlı bacı yayan
Di gel bu dertlere dayan
Nenni nenni nenni nenni*

Yol Türküleri Üzerine Bir Değerlendirme

*Nenni nenni nenni bebek ey (Erzurum-Pasinler) TRT
repertuar No:775*

*Ay doğar ayan beyan
Yoluna girdim yayan
Gül yüzlüm yeşil gözlüm
Yanına geldim uyan
Kumralım güzelim aman
Yandı vallah
Sevensen mektup yolla*

*Ah tren kara tren
Odur yâri götürren
Gitti yârim gelmedi
Budur beni bitiren (Kırklareli-Lüleburgaz) TRT repertuar No:403*
diye inleyen türkülerde olduğu gibi.

*Trene bindim de tren salladı
Zalim doktor ciğerimi elledi
İyi olursun dedi geri yolladı
Söyleyin anama anam ağlasın
Anamdan gayrısı yalan ağlasın (Orta Anadolu)*

*Allı turnam ne gezersin havada
Arabam kırıldı kaldım burada (Keskin-Hacı Taşan)*

Yollar iki mekân arasını ve bu mekânlardaki tarafları birbirine bağlayan uzun bir urgan(ip)dır; bir tarafta gurbet bir tarafta sıla vardır. Yol üstündeki en büyük engel ise dağlardır. Dağlar iplerin üzerindeki düğümler gibidir. Bu düğümler çözülmeden, silaya yol yoktur.

Belgrat'ta şehit düşen ve üç çocuklu bir askerin türküsünde asker:

*Belgrat yolu uzun urgan
Üstümüzde yoktur yorgan
Ağla benim anneciğim
Belgrat'ta kaldım kurban (Üsküp)*

Yozgat türküsünde bir gelin;

*Asker yolu beklerim
Günü Güne eklerim*

Hamiye DURAN

Sen git yârim talime(de)
Ben sılayı beklerim
Mendilimde tel oya
Gülmedim doya doya
Asker yolu beklerim(de)
Günleri saya saya (TRT repertuarı No: 1799)

diyerek feryat etmektedir.

Özellikle “dağları aşan yol” Anadolu insanının en çok sevdiği ve hasretini duyduğu şeydir. Anadolu’da geçilen yer anlamında “Dağ ne kadar yüksek olsa yol üstünden aşar.” şeklinde özlü bir söz vardır.

Aşan bilir karlı dağın ardını
Çeken bilir ayrılığın dardını
Bülbül kaçta aldın gülün narhını
Gül alıp satmanın zamanı değil (Sivas-Divriği)

Yüce dağdan aşan bilir
Aşıp da dolaşan bilir
Gurbet elin acısını
Yardan ayrı düşen bilir
Gelin oy gelin oy
Yandı yürek derin oy
Yüce dağdan bir yol iner
Gelir dolanı dolanı
Bizim elin coşkun çayı
Akar bulanı bulanı (Malatya TRT repertuar No:2886)

türkülerinde olduğu gibi yolların üzerinde aşılması zor dağlar vardır. Dağların yolları dolambaçlıdır. Çaylar coşkun akmakta, gurbetlik artık çekilmez hâldedir.

Dağ yolları “bel, belen” adı verilen bir dağın iki tepesi arasında bazen geçit şeklini alan alçak yerlerle gurbetlere bağlanır. Zaman zaman bu geçitler karla kaplanır. Dağların belleri kardan kemerle bağlanır, duman çöker, beller geçit vermez.

Ercişli Emrah’ın;

Uca uca karlı dağlar
Hub eser yellerin senin

Yol Türküleri Üzerine Bir Değerlendirme

*Gider yazın gelir kışın
Kar koçar bellerin senin”*
dediği gibi.

Sevdiğine kavuşmak isteyen âşık bir Antalya türküsünde;

*“Çekemedim akça kızın göçünü
Sırma saçlar bırak dövsün döşünü
Gülüver de görem mercan dişini
Yol ver bana Çıbık beli geçeyim (geçeyim ak kıza gideyim)*

*Yaylaların yeli soğuk esmez mi
Sevdiğim de rüyalara girmez mi
Girmesen de gönül sana küsmez mi
Yol ver bana Çıbık beli geçeyim.”*

diye feryat eder.

Zaten yüce dağlar, yolları kesmiştir. Bir de kışın çetin şartlarıyla (coşkun akan ırmaklar, rüzgâr, kar, duman) gurbeti sılaya bağlayan yollar tamamen aşılamaz hâle gelir.

Anadolu insanı “Aşamadım Bergama’nın belini, aşamadım şu dağların belinden, aşamadım Karaman’ın belinden, Ak belden de aşağı sallandım yaya” diye dertlenir. Bu beller yalnızca tabiat şartlarına bağlı olarak kapanmaz, çeşitli tuzaklarla doludur. Pusu kurmak için çok elverişlidir; tıpkı aşağıdaki Antalya-Kaş türküsünde olduğu gibi.

*Aşamadım Hacı Hasan belini
Yaylanıza varamadım a gelin
Deldi geçti yağlı kurşun tenimi
Ellerinden tutamadım a gelin*

*Hacı Hasan beli çifte tuzaklı
Yaylamızın gölgeleri karalı
Gelin ata binmiş başı duvaklı
Alıp seni kaçamadım a gelin. TRT repertuarı No:4113*

Yollar bu kadar engelle dolu olunca, yol, ayrılık anlamına gelince, ayrılığın acısı ile umutlar kuşlara, özellikle turnalara, rüzgâra, mektuplara, postacıya, uzayıp giden telgraf tellerine, Hızır’a, trenlere bağlanır.

Hamiye DURAN

Türkülerde turna kuşu özellikle telli turna -göçmen bir kuş olması ve birçok diyarlardan geçmesi sebebiyle- haber getirip götürmede ve silya uğramış olması ihtimaliyle kendisi ile söyleşilen, dertleşilen bir kuş olarak karşımıza çıkar. Turnaların çiftler hâlinde yaşaması, çiftinin ölmesi durumunda geride kalan turnanın ölümü tercih etmesi, birbirinden ayrılan eşlerin kendilerini turnalara benzetmesine sebep olmuştur (Elçin 2003:43-56).

*Allı turnam bizim ele varırsan
Şeker söyle kaymak söyle bal söyle
Eğer bizi sual eden olursa
Boynu bükük, benzi soluk yar söyle (Kırıkkale/Keskin)*

*Bir çift turna gördüm durur dallarda
Seversen Mevlâ'yı kalma yollarda
Sizi bekleyen var bizim ellerde
Bizim ele doğru gidin turnalar*

*Turnam dertli öttün derdimi deştin
El vurdun yaremin başını açtın
Eşinden mi ayrıldın yolun mu şaştın
Doğru bir katara gidin turnalar*

*Fazla gitmen Deremum'a varınca
Selam söylen eşe dosta sorunca
Sağ selamet menziline varınca
Benden yâre selam edin turnalar (Yozgat/Deremum)*

(Gaziantep/Muğla/Malatya/Bayburt/Eskişehir/İzmir/Amasya/Afyon/Erzurum/Sivas/Ordu)

*Yola yolladım seni
Yollar yormasın seni
Hızır elinden tutsun da
Bana yollasın seni (Tokat/Reşadiye)*

Kısaca Anadolu insanı bitmek tükenmek bilmeyen yollara “yol türküleri”ne tutunarak yol alır ve nihayet yolun sonunda uzun, ince, dolambaçlı yollar düz sokaklara dönüşür, hasretler yerini kavuşmalara bırakır.

Yol Türküleri Üzerine Bir Değerlendirme

Türküler de, yerlerini
Daracık sokakta yâre kavuştum
Yar aşağı ben yukarı savuştum
Yâre bir gül verdim yarnan barıştum
Bir tanecik bu dert yaralar beni (Urfa) TRT repertuarı No: 96)

veya ;

Kuyu başı çeperler
Çeperden su çekerler
Uzak yoldan geleni
Terli terli öperler (Doğu Anadolu)

türkülerine bırakır.

KAYNAKLAR:

- Aytaç, Pakize (2003) “Türküler” Türk Dünyası Edebiyat Tarihi, Ankara, s.332-451.
Boratav, Pertev Naili (1966) Halk Şiiri, Türk Dili Türk Edebiyatı Özel Sayısı, Aralık, s.299.
Boratav, Pertev Naili (1992) 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi, s.150-151.
Çetindağ, Güldağ (2005) Elazığ Türküleri, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
Elçin, M. Şükrü (2003) “Türk Halk Edebiyatında Turna Motifi” Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, S.28, Ankara.
Güney Eflatun, Cem (1956) Halk Türküleri, İstanbul.
Kaya, Doğan (2007) Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü, Ankara.
Özbek, Mehmet (1975) Folklor ve Türkülerimiz, İstanbul.
Özgül, Mustafa vd. (1996) Uzun Havalara, Ankara.
Yakıcı, Ali (2007) Halk Şiirinde Türkü, Ankara.
Yönetken, Halil Bedii (1996) Derleme Notları, İstanbul.
TRT Repertuarı.
Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları.